

УДК 811.161.2=521

МАРЦІН ДЗІВІШ
(Люблін, Польща)

МІСЦЕ ЯПОНІЗМІВ У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ключові слова: запозичення, міжкультурна комунікація, діалог культур, мовна картина світу.

Коли ми думаємо про запозичення в українській мові, то зазвичай маємо на увазі елементи, перенесені з інших слов'янських мов, зокрема польської та російської, а також з англійської мови, яка в сучасному світі є своєю *lingua franca* науки й техніки. Близько 90 відсотків української лексики припадає на слова, успадковані від праіндоєвропейської мовної єдності. Іншу частину свого лексичного складу українська мова запозичила з інших джерел. Небагато осіб зарахувало б до цих джерел таку екзотичну мову, як японська. Виявляється, однак, що запозичення саме з цієї мови становлять групу, яка відрізняється серед слів іншомовного походження.

Процес проникнення японізмів до складу української мови розпочався вже в XIX ст., натомість постійні контакти між обома народами були спричинені російсько-японською війною 1904-1905 років. Багато офіцерів, що брали участь

у цій війні, мали українське походження. Головнокомандувачем маньчжурської армії був на той час Микола Ліневич. У боротьбі за тодішню Російську Імперію загинуло чимало українців. Крім Миколи Ліневича у боротьбі відзначився також Павло Скоропадський, який командував відділом забайкальських козаків [4, с. 57].

У 1905-1913 роках близько 180 тисяч українців емігрували на Далекий Схід. Працевлаштувалися вони, головним чином, при будові й охороні російських далекосхідних залізничних ліній. Проведений у 1920 р. перепис показав, що таку роботу виконували понад 20 тис. українців.

Економічна співпраця супроводжувалася також культурними контактами. Завдяки піклуванням тодішнього російського консула в Японії Йосипа Гашкевича, який походив із Білорусі, у Владивостоку утворено Східний інститут, у якому викладалися китайська і японська мови. З діяльністю інституту пов'язане було виникнення численних українських студентських організацій, що займалися культурною діяльністю, зокрема пропагуванням української культури. Крім того, українських поселенців на Далекому Сході відвідували мандрівні театральні трупи, серед яких була група Кармелюка-Каменського, що в 1916 році виступала на сценах японських театрів у Токіо, Кобе, Йокогамі, Камакурі.

Під час Першої світової війни Японія взяла сторону Антанти та оголосила війну Четвертому союзові. Разом із початком революції в Російській Імперії Японія, поруч з іншими державами коаліції, висловила занепокоєння ситуацією в Україні. У 1917 р. аташе японського посольства в Петербурзі навіть зустрівся з представниками української Центральної Ради.

У 20-их роках минулого століття Японія займала провідну позицію на Далекому Сході, зокрема у сфері економіки та політичних впливів. Після закінчення Першої світової війни мала вона також істотний вплив на формування державних кордонів країн Східної Європи. 14 березня 1918 року на засіданні Ради послів держав Антанти японська делегація висловила згоду на приєднання до Польщі території Східної Галичини.

Перші приклади кодифікації японсько-українських мовних контактів мали місце у 1944 р. Саме тоді опубліковано перший українсько-японський словник за редакцією Анатолія Діброви та Василя Одиця [2, с. 20-29]. У міжвоєнний період японські слова проникали до української мови за посередництвом російської, а також західноєвропейських мов, найчастіше англійської.

Відновлення контактів між самостійною Україною та Японією відбулося в 90-их роках, після падіння СРСР. Тоді почали зміцнюватися політичні, а також економічні зв'язки між обома державами, що, у свою чергу, сприяло інтенсифікації процесів проникання японізмів до української мови. У 1997 р. вийшов новий Українсько-японський словник [1, с. 23].

Ці історико-культурні події зумовили відносини двох різних культурних світів – японського та українського. Помітно, що географічна відстань не стала в цьому випадку перешкодою для проникнення цілої низки елементів японського культурного доробку до лексичного фонду української мови.

На зламі XX та XXI ст. взаємні контакти між Україною і Японією значно поживалися й охопили, перш за все, сферу політики, економіки, культури, а також спорту. У сприйнятті європейців Японія є унікальною державою. Пов'язане це з умінням японців сполучати самотутні релігійно-міфологічні традиції, які супроводжують імператорську владу, з провідними досягненнями сучасності. Одним із проявів впливу японської культури на інші, часто дуже віддалені, ци-

вілізаційні кола, є проникнення характерних слів японської мови до лексичних систем інших мов.

Запропонована стаття є спробою проаналізувати деякі запозичення з японської мови, зафіксовані в українських словниках іншомовних слів, а саме у «Словнику іншомовних слів» за редакцією С.Я. Ермоленко, а також «Словнику іншомовних слів» за редакцією С.М. Морозова. Нашу увагу зосереджуємо передусім на ступені засвоєння японізмів граматичною системою української мови, а також на встановленні їхнього місця і функції як нових елементів мовної картини світу, що функціонують у новому лексичному оточенні та впроваджують до української мови інформацію про іншу, дуже відмінну позамовну реальність. Ми піддали аналізу близько 35 запозичень таких тематичних груп: спорт, культура, продукти харчування, філософія, релігія, військова справа, ботаніка, розваги. Серед запозичень з японської мови у словниках іншомовних слів української мови найзначнішу кількісно групу складають назви, що обслуговують сферу спорту. До них належать: **айкідо** – різновид східного єдиноборства, що базується на захисній тактиці, **джіу-джитсу** – японська система самозахисту і нападу без використання зброї, основними прийомами якої є удари в найуразливіші місця тіла людини, **дзюдо** – вид спортивної боротьби, що ґрунтується на прийомах джіу-джитсу, борці виступають у спеціальному одязі й на спеціальному килимі, **карате** – система самозахисту без зброї, що ґрунтується на ударах ребром долоні, кулаком, ліктем або ногою по найуразливіших місцях тіла людини, **нунчаки** – у деяких східних єдиноборствах зброя у вигляді двох коротких палок, з'єднаних кінцями за допомогою ремня або ланцюжка, **сенсей** – учитель, наставник, той хто навчає, передає знання, тренер, а також шанобливе звертання до людини, **сумо** – вид японської національної боротьби з кидками, підніжками тощо, в якій переможцем вважається той, хто виштовхає суперника з позначеного на землі або на підмостках кола або примусить його доторкнутися до землі, **татамі** – цупкий пружний килим із синтетичних матеріалів для боротьби дзюдо.

Культура: ікебана – мистецтво складати з квітів, рослин, гілок букети-художні композиції за певними правилами, **кабукі** – один із видів японського класичного театру, основними елементами якого є музика, пантоміма, танці, **макімоно** – малюнок на папері або на шовку, що зображає історичний чи релігійний сюжет із пояснювальним текстом, **оригамі** – старовинне японське декоративне мистецтво виготовлення об'ємних паперових фігур методом згинання прямокутних аркушів, **танка** – одна з традиційних форм вірша у японській поезії, п'ятивірш, що складається з п'яти- та семискладових рядків, які чергуються.

Продукти харчування: сурімі – страва, яка готується з риби з білим м'ясом, **суші** – східна страва з рису та сирих морепродуктів, **сушімі** – різновид суші, в якому замість рису як гарнір подаються овочі та морські водорості, **саке** – японська рисова горілка, **васабі** – японський різновид хрину.

Філософія, релігія: синтоїзм – релігія, що виникла в ранньофеодальний період на основі елементів шаманства і згодом набрала форми культу імператора, **нецке** – у мистецтві Японії XVII-XIX ст. фігурки з дерева, слонової кістки або металу, як правило, з наскрізним отвором, **бонза** – буддійський священик або чернець у Японії та Китаї.

Військова справа: самурай – у феодальній Японії член привілейованого військового стану, світський феодал, **сегун** – титул військово-феодалних правителів у Японії, при яких імператорська династія не мала реальної влади, **кайтен** – назва кількох видів торпед, уживаних пілотами-смертниками, **бусідо** – середньовічний кодекс поведінки японських самураїв, **ніндзя** – у середньовічній Японії представник певного

угруповання професійних шпигунів, яких наймають для особливо складних спеціальних завдань, **харакірі** (від *хара* – живіт і *кіру* – різати) – спосіб самогубства самураїв.

Ботаніка: **сакура** – вишня з неїстівними плодами, що росте і культивується як декоративна рослина на Далекому Сході, **соя** – трав'яниста рослина родини бобових, насіння якої використовують для виробництва харчових продуктів, **кінкан** – вид плодкових дерев або кущів родини рutowих, поширений у Східній Азії.

Назви природних явищ: **цунамі** – великі хвилі, які виникають на поверхні океану під час підводних землетрусів і викликають руйнівні спустошення на низьких берегах, **тайфун** – ураган величезної руйнівної сили, що виникає в Південно-Східній Азії.

Розваги: **караоке** – електронний пристрій, за допомогою якого голос виконавця поєднується з акомпанементом, записаним на картриджі чи інших носіях, і створюється враження співу в супроводі ансамблю.

Лексеми японського походження фонетично, а також графічно пристосувалися до правил української мови. Однак можна зустріти водночас такі слова, які зберегли оригінальні граматичні форми, наприклад невідмінювані іменники *айкідо*, *сумо*. Інші ж слова пристосувалися до конкретних словотвірних парадигм української мови, наприклад: *соя*, *риксша*. Цікавим здається факт, що деякі запозичення засвоїли і почали використовувати словотворчий потенціал української мови, наприклад: *дзюдо* – *дзюдоїст*, *карате* – *каратист*.

Іменники японського походження, основа яких закінчується на -а (-я) належать до жіночого роду і змінюються за відмінками як схожі іменники цього типу в українській мові, наприклад: *сакура* – Н.в., *сакури* – Р.в., *сакурі* – Д.в., *сакуру* – З.в., *сакурою* – О.в., на *сакурі* – М.в. До середнього роду належать невідмінювані іменники, які закінчуються на -у, -е, -о, -і (у цьому випадку корінь та основа тотожні), наприклад: *саке*, *айкідо*, *харакірі*.

Лексичні японізми широко використовуються в українських текстах. Можна їх зустріти не лише в наукових публікаціях, але також у текстах публіцистичного чи освітнього характеру. Дослідження функціонування лексики цього типу вимагає докладного вивчення японської мови і культури. Японізми виконують у текстах такі основні функції: номінативну, називаючи поняття, які не є частиною позамовної реальності, відомої носіям української мови, а також функцію передавання специфічного способу буття та колориту японської культури.

Схожі запозичення функціонують також у інших мовних системах. На цій підставі можна зробити висновок, що японізми виконують роль своєрідної платформи в процесі міжкультурної комунікації. Вони є спільною частиною, своєрідною надсистемою, яка з'єднує носіїв вихідної мови з носіями мови, до лексичної системи якої проникає запозичення. Отже, розгляд японських лексичних запозичень з погляду на ступінь їх засвоєння українською мовою, місце, яке вони займають у мовній картині світу, а також їхню роль у міжкультурній комунікації дозволяє зробити висновки про досить високий ступінь проникання японізмів до української мови, що свідчить про збільшувану популярність японської культури, а також про силу впливу японської мови на інші мовні системи, найчастіше дуже віддалені від японської.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко І. П. Хіно Такао. Перший українсько-японський словник / І. П. Бондаренко // Мовознавство. – 1994. – № 2–3. – С. 19–30.
2. Бондаренко І. Хіно Т. Українсько-японський словник / І. Бондаренко. – К. : Альтернативи, 1997. – 250 с.
3. Словник іншомовних слів / за ред. С. Я. Єрмоленко. – Х., 2006. – 623 с.

4. Широкопад А. Б. Русско-японские войны 1904–1945 / А. Б. Широкопад. – Мн., 2003. – 720 с.

МАРЦИН ДЗИВИШ

МЕСТО ЯПОНИЗМОВ В СИСТЕМЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

В настоящей статье анализируются японские заимствования в украинском языке. Автор пытается определить их место в языковой картине мира украинцев. В работе рассматриваются заимствования и некоторые события, связанные с контактами японской и украинской культур.

Ключевые слова: заимствование, межкультурная коммуникация, диалог культур, языковая картина мира.

MARCIN DZIWIŚ

THE PLACE OF JAPONISM IN UKRAINIAN LANGUAGE

This article deals with the borrowings from Japanese into Ukrainian language. The author tries to define their place in Ukrainian linguistic system. Borrowings and some of the events associated with contacts between Japanese and Ukrainian cultures are studied in this paper.

Key words: borrowing, intercultural communication, cultural dialogue, language world.

Одержано 19.03.2012 р.